

Tomáš Sedláček, İyi, Kötü & Ekonomi; Gılgamış'tan Wall Street'e İktisadi Anlam Arayışı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, 440 s.

Özkan KILIÇASLAN¹

¹ Ekonomist, kilicaslanozkan@gmail.com

Şiir okumayı seven insanlara bunun nedeni sorulsa, kimi insan, kelimelerin ahenginden meydana gelen ve kafiyelerin, ölçülerin notalarıyla oluşan bir beste olduğu için cevabını verir. Bir kısmı da az kelime ile çok söz söylemeyi tercih ettiği için şiiri sevdiğini söyleyebilir. Belki de kimileri, muğlaklığı nedeniyle şiiri sevdiğini söyleyecektir. Son kesim açısından bakıldığında, her okuduğumuz şiirin, şairin hayalinden başka, bizim şiire yazdığımız hikâye ile özdeşleştiği doğrudur. Kendi kurgumuzu, kendi hakikatimizi yansıtırız mısıralara ve oradan bir dünya kurarız. Böylelikle şiir, bize bir özgürlük alanı sunmuş olur. Bu durum elbette sadece şiir için geçerli değil fakat şiirde daha baskın bir şekilde görünür. Aslında insanın varlık ile olan tüm ilişkilerinde bu durumun izleri bulunur. Bakış açısı olarak ifade ettiğimiz şey de budur. Eşyayı, hadiseleri ve insanları bu noktadan tanımlar ve iyi ile kötünün ne olduğunu da bir cihetle bu bakış açısı ile tespit ederiz.

Burada şiir üzerinden bu meselenin ifade edilmesi, Tomáš Sedláček'in kitabının giriş bölümündeki başlık ve içeriğinden kaynaklanmaktadır; *Ekonominin Hikayesi: Şiirden Bilime*. Kitabına bu başlık ile başlayan yazar, "Elimizde tarihten başka bir şey yok" diyerek devam ediyor ve tarihi, düşünce tarihi bağlamında Carl Gustav Jung'a da atıfla, "kitap ciltlerinde değil, yaşayan zihinsel organizmalarımızda" arıyor (s. 3). Bu arayışı da güncelin ve zamanın tesirinden sıyrılarak hikâyenin ilk baştan günümüze geçirdiği değişimi daha net görmek için yapıyor. Çünkü yazara göre günümüz iktisadî modelleri, bu hikayelerin matematiksel olarak ifade edilmesinden başka bir şey değildir (s. 4). Bu hikayelerin özünü ise *iyi yaşamak* yahut *iyi ve kötü ekonomisi* oluşturuyor (s. 5). Sedláček, esas uğraşısı değer yargıları olan bir disiplinin (iktisadın), bunları terk ederek pür bir pozitif bilim olma isteğini, bir paradoks olarak niteliyor ve ilk defa Karl Menger tarafından kullanılan *meta-ekonomi* kavramı ile karşılık veriyor (s. 6-7). İktisadi meselelerin sadece iktisad ile açıklanamayacağını da, John Stuart Mill'in bu konudaki düşüncesini *sadece iktisatçı olan, asla iyi bir iktisatçı olamaz* şeklinde özetleyerek ifade ediyor (s. 4). Bu noktada isteğinin iktisâda, beşerî bir yaklaşım geliştirmek olduğunu belirtiyor.

Sedláček'in, ilk olarak 2009 yılında *Ekonomie Dobra A Zla* ismiyle Çekçe yayımlanan eseri, genişletilmiş haliyle 2012 yılında *Economics of Good and Evil the Quest for Economic Meaning Gilgames to Wall Street* başlığıyla İngilizce yayımlamıştır. Eser, 2017 yılında ise İngilizce aslından Türkçe'ye *İyi, Kötü & Ekonomi; Gılgamış'tan Wall Street'e İktisadi Anlam Arayışı* başlığı ile çevrilmiştir.

İki ana bölümden oluşan kitabın ilk bölümünde yazar, yedi başlık halinde kadim kültürdeki efsâne ve hikâyelerden yola çıkarak burada iktisadın izlerini sürmekte ve Gılgamış Destanı'ndan Adam Smith'e kadar geçen süreçteki dönüşümü ortaya koymaktadır. İkinci bölümde ise yine yedi başlık halinde fakat bu sefer tam tersi bir süreci işleterek, günümüz iktisadî düşüncesindeki efsâne ve hikâyelere odaklanmakta, şimdinin aynasında geçmişin yansımalarını göstermektedir. Böylelikle geçmiş ile günümüz arasındaki etkileşime mercek tutmaktadır.

Kitabının ilk bölümüne, bilinen en eski edebiyat metni olarak nitelenen Gılgamış destanı ile başlayan Sedláček, burada Uruk şehrinin etrafını surlarla çevirerek kent ile doğayı ayıran hükümdar Gılgamış ve tanrılar tarafından Gılgamış'ı cezalandırmak için gönderilen Enkidu arasındaki ilişki üzerinden bir iktisadî okuma yapmaktadır. Yazara göre, destanda yarı insan, yarı tanrı olarak resmedilen Gılgamış, kentin etrafını surlarla çevirmek suretiyle, halkının doğa ile olan ilişkisini keserek verimliliğini arttırmayı ve fayda maksimizasyonunu sağlamayı amaçlamaktadır. Bu durum, insanın robotlaşma sürecidir ve günümüzde de benzeri bir süreç yaşanmaktadır (s. 21). Bu yanı ile Gılgamış, Sedláček'e göre insanın medenileşmiş ve bir cihette rasyonel yönünü yansıtmaktadır.

Enkidu ise doğayı ve Keynes'in ifadesi ile *hayvani ruhu* temsil etmektedir. Ancak, bu iki figürün karşılaşmalarından sonra aralarında başlayan dostluk sonucunda medeni Gılgamış, doğal Enkidu üzerinden doğayı kontrol altına almaya çalışacaktır ki Sedláček, bu süreci, uzmanlaşmanın ve sermaye birikiminin ortaya çıkışı ve insanın bireysel egosunun doğaya karşı bağımsızlığını ilan etmesi olarak yorumlamaktadır. Ancak şunu da eklemektedir; uygar insan, doğaya karşı hakimiyetini kurmasına ve özgür olmasına karşılık topluma bağımlı bir duruma gelmiştir. Neticede burada kent iyi olan, doğa ise kötü olan olarak tasvir edilmektedir (s. 44).

Yazar, metinde iyi ve kötü meselesi ile *görünmez el* prensibi arasında bir bağ kurmaktadır. *Hayvani ruhu* taşıyan ve bir zamanlar insanlara zarar veren Enkidu'nun ehlileştirilme sürecini, *görünmez el* kuramındaki, bireyin çıkarını gözetmesi neticesinde toplumun fayda sağlaması süreci ile eşleştirmektedir. Her ikisinde de başlangıçta kötü ve zararlı olan bir şey, iyi ve faydalı bir hale dönüştürülmüştür (s. 38). Böylelikle, Adam Smith'in şahsında zirveye ulaşan *görünmez el* prensibinin neredeyse dört bin yıl öncesindeki ilk izleri gösterilmektedir.

Gılgamış Destanından sonra Eski Ahit üzerinden İbrânî, Yahüdi kültüründeki iktisâdî zihniyeti inceleyen yazar, temelde Werner Sombart'ın görüşlerini destekleyerek Max Weber'in tezine karşı bir tavır sergilemektedir. Bilindiği gibi Weber, kapitalizmin ruhunu Protestanlığa dayandırmıştır. Sombart ise kapitalizmin arkasında Yahüdi inancı olduğunu söyler. Sedláček, kitabının bu bölümünde Sombart'ı destekleyecek bulguları göstermeye çalışıyor. Bu çerçevede, *tarihsel ilerleme/doğrusal tarih* anlayışının İbrânî geleneğinde ortaya çıktığını ve seküler bir din olarak dünyaya odaklandığını belirtiyor (s. 49). Dünyevilik olgusu ile birlikte, İbrânî geleneğinde kahramanlık, tabiat ve hükümdarların kutsallıktan çıkarılmasının iktisâdî zihniyette değişikliğe sebep olduğunu ve bu durumun dünya cenneti arayışının temellerini oluşturduğunu ifade ediyor. Yazar, insanın buradaki konumunu da Kitab-ı Mukaddes'ten alıntılarla yaratılışı tamamlayan ve ona eşyayı isimlendirme yetkisi verilen varlık olarak görüyor (s. 54-64).

Sedláček, İbrânî/Yahüdi geleneğini Gılgamış Destanından ayıran önemli bir özellik olarak ahlâk kavramını zikretmektedir. Gılgamış destanında iyi ve kötü değerlendirmesinde ahlâk hesaba katılmazken, İbrânî gelenekte ise iyi ve kötü ahlâk temelinde ele alınmıştır. Burada iyi ve kötü ekonomisinde, insanın hayattan keyif/fayda alıp alamayacağı meselesi gündeme gelmektedir. Yazara göre, İbrânî gelenek, hazza hiç önem vermeyerek sadece kurallara göre yaşamayı esas kabul eden *Stoacılar* ile kuralları göz ardı ederek sadece hazzı maksimize eden *Epikürcüler* arasında ortak bir noktayı önermektedir ki bu da kurallar çerçevesinde hayattan haz duymaktır. Sedláček, bu durumu iktisâdî bir dille çevirerek "*bireylerin bütçe kısıtı dahilinde faydalarını optimize etmeleri*" şeklinde ifade eder (s. 75).

Yazarın Eski Ahit bölümünde değindiği önemli noktalardan bir diğeri ise *Şabat Ekonomisidir*. *Şabat günü* ve *Şabat yılı* olarak iki önemli kuralın olduğu bu ekonomide, iki temel esas bulunmaktadır; insanın sadece çalışmak/üretmek için yaratılmadığı ve mülkiyetin Tanrı'ya ait olduğu ve dolayısıyla insanın bu mülkiyette sadece kiracı olduğudur (s. 82). *Şabat günü*, altı gün çalışmanın ardından yedinci gün olan cumartesinin dinlenme ve hayattan zevk almaya ayrılmasını ifade etmektedir. İktisâdî olarak bu durum, faydanın sürekli artırılmasından ziyade var olanın değerlendirilmesi anlamına gelmektedir (s. 94). Bu çerçevede, Gılgamış Destanındaki sürekli çalışmayı netice veren zihniyetten tamamen zıt bir durumu gösterir. *Şabat yılı* ise her kırk dokuz yılda bir toprağın asıl sahibine verildiği ve borçların silinerek borç nedeni ile esir tutulan İsraililerin serbest bırakıldığı bir özgürlük yılıdır. İktisâdî açıdan olayı değerlendiren yazar bu uygulamanın, sosyal refahı sağlamaya ve borcun nesilden nesile geçmesini engellemeye neden olduğunu belirtmektedir (s. 81).

Antik Yunan dönemini de inceleyen Sedláček, şair ekonomistler olarak adlandırdığı Homeros ve Hesiodos ile başlıyor sözlerine. Bilimin bugünkü gibi sayılarla ifade edilmediği, şiir ve hikayelerle ortaya çıktığı dönemde, özellikle Hesiodos'un emeğe yaptığı vurguya dikkati çekiyor (s.103). Sonrasında ise her şey için tek/esas ilke düşüncesinin hâkim olduğu İyonya geleneğini ve özellikle Pythagorasçıların '*sayı her şeyin özüdür*' fikrinin günümüz ekonomistlerini ne denli etkilediğini ifade etmektedir (s. 104). Yazar, *Oeconomicus* ve *De vectigalibus* (Gelirler Üzerine) kitaplarının yazarı olan Ksenophon'u ise ilk mikro ve makro ekonomi kitabını yazan kişi olarak görmektedir. Ksenophon'un özellikle değer teorisi ve iş bölümü ile ilgili analizlerini, modern iktisâttan çok önce bu konuların ne şekilde tartışıldığını göstermek açısından önemli olduğunu vurgulamaktadır (s. 107). Platon'un görüşlerine de yer veren Sedláček, onun *idealar kuramını*, günümüz *rasyonalist* düşüncesinin temeli olarak gördüğünü belirtmektedir (s. 113). Ayrıca yazar, Platon'un düşünce sisteminde mitleri kullanmasının günümüz iktisâdî düşüncesinde varsayımların oluşmasına ve *homo economicus* gibi hikayelerin ortaya çıkmasına neden olduğunu belirtmektedir (s. 116). Fayda ve haz ile ilgili olarak da Platon'un koyu bir Stoacı olduğunu ifade etmektedir. Çünkü her iki görüş de bireysel hazza talep yönünden bakmaktadır ve esas özgürlüğün/mutluluğun, ihtiyacın azlığı ile doğru orantılı olduğunu düşünmektedir (s. 119). Aristoteles ise bu bölümde özellikle Platon'un *idealar kuramının* neticesi olan rasyonalist düşüncenin tam tersine deneyci yaklaşıma sahip bir filozof olarak yer almaktadır. Aristoteles ile ilgili vurgulanan bir diğer nokta ise faydanın/hazzın maksimize edilmesinden (MaxU) ziyade iyiliğin maksimize edilmesi (MaxG) düşüncesidir (s. 131). Bu nedenle yazar Aristoteles'in de *Stoacı* düşünceye yakın olduğunu söylemektedir. Sedláček, bölümün sonunda Adam Smith'in Ahlâki Duygular Kuramı kitabındaki önemli bir değerlendirmesini aktarır. Burada Smith, Antik Yunan düşüncesinde ahlâk sistemini iki

akım üzerinden inceler; *Stoacılar ve Hedonistler*. Smith kendisini, ahlâkın ölçüsü olarak kurallara uymayı esas kabul eden *Stoacılar*a yakın bulmaktadır. Bu nedenle yazar, günümüzde Smith'in fayda maksimizasyonunun temsilcisi olarak görülmesini bir paradoks olarak yorumlamaktadır (s. 134).

Sedláček, Antik Yunan sonrasında Hristiyanlık üzerinden de iktisâdî bir okuma yapmaktadır. Bu bölümde özellikle İncil'deki iktisâdî kıssaların çokluğunu ve Hristiyan dinindeki kavramlarda iktisâdın izlerini sürmektedir. *Günah* (sin) kelimesi bunlardan birisi olduğunu belirten yazar, bu kelimenin Yunanca *borç* anlamına geldiğini ifade etmektedir (s. 141). Yazar ayrıca, borç kavramı ile ilişkili olarak *pozitif ayrımcılık* düşüncesine Hristiyan düşüncesinin büyük önem verdiğini ve bunun neticesinde *bağışlama* geleneğinin esas olduğunu belirtmektedir. Böylelikle iyi ve kötü muhasebesi bu dünyada büyük ölçüde kaldırılır ve karşılıkları öte dünyaya bırakılmaktadır (s. 177). Bununla irtibatlı olarak da *sevgi ekonomisi* kavramı üzerinde durulmaktadır. Sedláček, Hristiyan düşüncesine göre kötülüğün tamamen ortadan kaldırılmasının mümkün olmadığını ve gerekli de olmadığını ifade eder. Çünkü ancak bu şekilde bazı iyilikler ortaya çıkabilecektir. Buradan hareketle de şu soruyu incelemektedir: İnsan iyi midir yoksa kötü müdür? Eğer insan doğasını iyi olarak kabul edersek “*bırakınız yapsınlar*” tavrı daha yaygın olacaktır. Tam tersi bir durum söz konusu olduğunda ve insan kötü olarak ele alındığına ise Thomas Hobbes'un “*insan insanın kurdudur*” sözünün neticesi olarak merkezi ve güçlü bir devlete ihtiyaç olacaktır (s. 171).

Sedláček, Descartes ile birlikte iktisâdî konularda mit, hikâye ve dinsel düşüncenin yerini bilimsel bakış açısının almaya başladığını belirtmektedir. Ona göre, Epikür, *homo economicus* anlayışının ahlâki yönünü oluştururken Descartes ise mantık ve matematik yanını oluşturmaktadır (s. 180). Fakat Sedláček günümüzde bilimin Descartes'in hayal ettiği gibi kesinlikten uzak olduğunu ve şüphelerle dolu olduğunu söylüyor ve en temel konularda bile iktisâdîlerin farklı görüşler ortaya koymasını da bu kesinlikten ne kadar uzak olduğumuza bir kanıt olarak sunmaktadır (s. 191).

Sedláček, İlk bölümün son konusu olan Adam Smith'e geçmeden önce *görünmez el* teorisini Batı düşüncesine gerçek manada yerleştiren düşünür olarak tanımladığı Bernard Mandeville'yi ele almaktadır, Onun meşhur eseri, *Arılar Meseli: veya Şahsi Kusurlar, İçtimai Faydalar* üzerinden değerlendirilmede bulunan Sedláček'e göre Mendevelli, bireysel ahlâki kusurların toplumların iktisâdî açıdan ilerlemesi için gerekli olduğunu savunmaktadır. Daha net ifade edilecek olursak, milletlerin zenginliğin kaynağının ahlâksızlık olduğunu düşünmektedir. Bu, taleplerin hiç durmadan artmasını netice verecektir. Yazara göre bu durum İbrânî geleneğinin ve Adam Smith düşüncesinin tam tersidir (s. 198-99).

Gilgamiş Destanı ile başladığı ilk bölümü Adam Smith'e kadar getiren yazar, Smith ile ilgili farklı yaklaşımlardan birisini yapıyor. Klâsik iktisâdın kurucusu olarak kabul edilen Smith'in, çağdaş ana akım iktisâd tarafından eksik ve yanlış değerlendirildiğini belirten Sedláček, Smith'in Ahlâki Duygular Kuramı ile Milletlerin Zenginliği kitaplarındaki düşüncelerinin birlikte değerlendirilmesi gerektiğine vurgu yaparak ‘*İki Smith*’ olduğunu düşünüyor. Bu açıdan özellikle ahlâka ait düşüncelerinin ve iktisâdî ahlâk ile birlikte kurgulamasının günümüzde gözden kaçırıldığını belirtiyor. Yazara göre Smith', Mandevelli'nin kötü anlamda kullanılan ‘*kendini sevmeye*’ anlayışını erdemli ‘*şahsi çıkar*’a dönüştürmüştür. Böylelikle ona karşı çıkarken bir taraftan da teorisini onun düşünce zemininde geliştirdiğini belirtmektedir (s. 212-14).

Kitabının ilk bölümünde, tarihsel süreç içerisindeki iktisâdî temaları inceleyen Sedláček, ikinci bölümde bu sefer meseleleri tematik olarak ele alıp tarihsel süreç ile irtibatını sağlamaya çalışıyor. İlk olarak *istemenin tarihine* odaklanıyor. Burada tüketim kültürünü, Pandora'nın Kutusu ve Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın yasak ağaçtan yemesi meseleleri ile başlatarak isteme arzusunun o günlerden beri bizimle olduğunu belirtiyor. Talep ve fayda konularına da değinilen bu bölümde, şu an hâkim olan *Epikürcü* anlayışın *Stoacı* anlayışa nasıl tercih edildiğini de inceliyor. Sedláček, sahip olmak istediğimiz şeylerin hiçbir zaman nihayete ermeyeceğini belirterek, bu nedenle sahip olduklarımızın şükürünü vermemiz gerektiğini ve arzı sürekli arttırmaktansa talebi kontrol etmemiz gerektiğini ifade ediyor. Ayrıca borç krizlerinden de ancak bu yolla kurtulabileceğimizi belirtiyor.

Sedláček, daha sonra *ilerleme* kavramını irdeliyor. İlerlemenin tarihine kısaca değinerek iktisâdî açıdan sürekli büyümeye ve GSMH'nin artırılmasına yapılan vurguların kaynaklarını inceliyor. İlerleme düşüncesinin günümüzde nasıl bir mit haline geldiğini belirtiyor ve bu ilerleme düşüncesine karşılık *Şabat Ekonomisinin* uygulanabilirliğini tartışıyor. Bunu da Hz. Yusuf kıssası ile gerçekleştiriyor. Mısır Kralı'nın rüyasını yedi yıl bolluk yedi yıl kıtlık olacak şekilde tabir eden Hz. Yusuf, kıtlık yıllarında kullanılmak üzere bolluk yıllarındaki fazla veren malların kullanımını önermiştir. Sedláček, bu durumu “*fazla verin ki açık da verebilesiniz*” şeklinde özetlemiştir (s. 265). İktisat politikalarındaki temel anlayışın da değişmesi gerektiğini söyleyen yazar, MaxGSMH'dan MinBorç'a geçişin yollarını aramamız gerektiğini belirtmektedir.

İyi ve kötü ekonomisini ele alan yazar, burada ahlâk ile fayda arasında kurulan ilişkiye göre tarihi süreçteki düşünceleri bir sıralamaya tabi tutmaktadır. Bu sıralamaya ahlâk ile faydayı birbirinden en çok ayıran düşünürler/düşünceler ile başlayarak ikisini eşit görelere sona erdirmektedir. Buna göre sıralaması şu şekildedir; İmanuel Kant, Stoacılar, Hristiyanlık, İbrânî Öğreti, Faydacılık, Epikürçüler, Ana Akım Ekonomi ve Mandevelli.

Burada ayrıca MaxU (maksimum fayda) yerine MaxG'nin (maksimum iyilik) daha faydalı olduğunu belirterek iktisâda daha az matematik, daha fazla felsefe girmesi gerektiğini ifade etmektedir (s. 268-74).

Sedláček, ikinci bölümde *görünmez el* ve *homo economicus* kavramlarını ele aldığı kısımda, bu kavramların tarihte Gilgamiş'tan beri bizimle olduğunu özellikle de Thomas Aquinas'ta detaylı olarak ele alındığını belirtmektedir. *Görünmez eli sosyal darvinizm* ile eşleştiren yazar, Darwin'in bu noktada Ricardo, Smith ve Maltus'tan etkilendiğini söylemektedir (s. 281-82). Hâkim anlayışın, kötünün iyiye tabi olduğu ve ne kadar kötü olursa olsun her durumda daha üst bir iyiliğe neden olacağı şeklinde olduğunu belirten yazar, Smith'in yanlış yorumlandığını ve ahlâkın tasfiye edilerek Mandevelli'ye ait şu anki düşünce sisteminin ortaya çıktığını ifade etmektedir (s. 287-88).

Bir sonraki kısımda Sedláček, *homo economicus* kavramının karşısına *hayvani ruh* kavramını koyarak tartışmaya açıyor. Keynes'in dillendirdiği *hayvani ruh* kavramını yazar “*davranma dürtüsünü harekete geçiren bir mekanizma*” olarak tanımlıyor ve kadim geçmişimizden bu yana bizimle olan *hayvani ruhu* şehirde yaşayan bir Enkidu'ya benzetiyor (s. 295). Sedláček, burada insan için iki aşırı uçtan bahsediyor. Bunlardan birisi *sırf hayvani ruh* (kontrol edilemez duygular) diğeri ise *sırf akılcılık* (cansız akılcılık). Bunların her ikisinden de uzak durup vasat bir yol tercih etmemiz gerektiğini belirtiyor.

Sedláček, *metamatematik* kavramını ele aldığı kısımda, Pythagoras, Platon ve Descartes üzerinden matematiğin tarihsel sürecine temas ediyor. Matematiğin kesinlikten kaynaklanan baştan çıkarıcı bir yanının bulunduğunu ve bu nedenle hâkim iktisâd düşüncesinde çokça yer bulduğunu belirtiyor. Matematiğin önemli olduğunu fakat amacının dışında kullanıldığında faydanın zarara döndüğünü ise “*iyi bir uşak, kötü bir efendi olabilir*” cümlesi ile ifade ediyor (s. 314). İktisâdın, matematiğin dışına çıkarak din, felsefe, şiir ve mitler ile farklı bakış açıları meydana getirmesi gerektiğini söyleyen yazar, bunu *metamatematik* olarak kavramsallaştırıyor.

İkinci bölümün son kısmında Sedláček, *gerçeklik* kavramı üzerinden iktisâdın pozitif normatif yanlarını incelemektedir. Tüm gerçekliği matematiksel modeller ile açıklamaktan vazgeçmemiz gerektiğini belirtirken, her türlü modellemenin bir tür kurgu olduğunu söylemektedir. Sedláček, dolayısıyla modelleri, inanmak istediğimiz şeyler olarak tarif etmektedir (s. 324). Bu kısımda özellikle *ilham* kavramına da değinir. Yeniliğin *ilham* yoluyla gerçekleştiğini, fikirlerin akla devredilerek bir sisteme dönüştürülmesinin ikinci süreçte meydana geldiğini belirtmektedir (s. 328). *Rasyonalite* ile *duyguyu* da karşılaştıran yazar, *rasyonalitenin* tekrarlanan *duyguların* sertleşmesinden ve kalıcı hale gelmesinden başka bir şey olmadığını söyler (s. 335). Son olarak da iktisâdın esas olarak hesaplanabilir olmayan, öngörülemeyen *ölü dünyaya* odaklanması gerektiğini ve insanın yaşadığı en önemli olayların satranç tahtasında bulunan almış dört karenin dışında gerçekleştiğini söylemektedir (s. 340-41).

Yukarıda özet olarak verilmeye çalışıldığı şekliyle iki ana bölüm altında incelemelerini yapan Sedláček'in kitabı, iktisâdî düşünce tarihi açısından önemli bir katkı sağlıyor. Ana akım iktisâdın neredeyse tamamen matematiksel bir yapıya büründüğü günümüzde, sayılar ve formüller dışında iktisâdî düşüncenin incelendiği ve tartışıldığı kitaplar daha değerli hale geliyor. Bu açıdan kitap, mevcudun dışında da bir mümkünün olabileceğini söylüyor. Hatta şimdi mümkün olarak adlandırdığımız ihtimalin daha yakın zamana kadar tarihte esas olduğunu gözler önüne sermeye çalışıyor. Aslında bunu yaparak, yazının en başında da belirtilmeye çalışıldığı gibi düşünceye bir cihetten özgürlük veriyor. Çünkü matematiğin ve günümüz bilim anlayışının özelliklerinden birisi de düşünmeyi zayıflatmak ve sayıların egemenliğine teslim olmaktır ki bu da özgürlüğümüzü kısıtlamaktadır. Ayrıca, yazarın iktisâdın iyisi ve kötüsüne dair düşünceler ortaya koyması aslında bizim günlük gerçeklerimiz ile de örtüşmektedir. Bu nedenle yazarın sadece bu çabası dahi takdiri hakketmektedir.

Eser, Batı iktisâd düşüncesinin temellerinin anlaşılması adına, ilginç ve bir o kadar da esaslı değerlendirmeler içeriyor. Sedláček, tarihsel süreçte düşüncelerin birbirleri ile etkileşimleri ve farkları, bu düşüncelerin iktisâdî sisteme yansımaları, bütünün içinde iktisâdın yerinin anlaşılması ve günümüz hâkim iktisâd düşüncesinin nasıl bu konuma geldiği meselelerini detaylı bir şekilde inceliyor. Bu incelemeleri özellikle dini metinlerden, kutsal kitaplardan referansla yapması ise iktisâdî düşünce tarihi çalışmalarına farklı bir boyut katıyor.

Kitabın içeriğinin yanı sıra konuların bölümlendirilmesi de meselenin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Yazarın, ilk bölümde tarihsel süreci incelemesi, ikinci bölümde de kavramları tarihsel süreç ile birlikte ele alması meselelerin çift yönlü olarak değerlendirilmesine ve konunun daha iyi anlaşılmasına katkı hem çevirmeni tebrik etmek gerekir.

Eserde belirtilen olumlu ve katkı sağlayan özelliklerin yanı sıra eksikliği hissedilen bir durum ise bu incelemelerde İslâm medeniyeti ve diğer medeniyetlerin dışarıda bırakılmış olmasıdır. Bu nedenle kitap, *kısmi bir Batı İktisâdî Düşünce Tarihi* olarak nitelendirilebilir. Yazar, bu konudaki özrünü eserin başında belirtmektedir. Fakat, Yahûdilik ve Hristiyanlık öğretilerinin incelendiği, Tevrat ile İncil'den kıssaların aktarıldığı bir eserde özellikle İslamiyet'in de incelemeye dahil edilmesi bu kıssaların daha iyi anlaşılmasını ve ortaya çıkacak ürünün daha zengin olmasını netice verecektir. Çünkü Batı medeniyeti ve İslam dünyası tarih boyunca hep etkileşimde olmuşlardır. Bugün her iki medeniyet birbirinden izler taşımaktadır. İki taraftan birisinin gözden çıkarılması

yapılan analizlerin de eksik olmasına neden olacaktır. Belki de İslam dünyasının da dahil edildiği daha kapsamlı bir incelemenin yapılması Müslüman iktisâtlara düşmektedir.

Eksikliği hissedilen ve bir soru işareti olarak okuyucuda oluşan bir diğer husus ise özellikle tarihi sürecin anlatıldığı ilk bölümde başlıkların seçiminde ve dönemlendirmede kıstas olarak neyin alındığının tam olarak ifade edilememesidir. Rönesans, reform ve aydınlanma düşünürlerinden burada incelenebilecek kişiler olmasına rağmen neden dahil edilmedikleri merak edilmektedir. Örneğin; Adam Smith'i etkileyen David Hume bunlardan birisi olabilir. Ayrıca Adam Smith sonrası iktisâd düşünürlerinin ve ekollerin de daha detaylı incelenmesi, eserin derinliğini daha da arttırabilirdi. Her ne kadar genel kabulde Adam Smith iktisâdın kurucu aktörü olarak görülse de farklı bir bakış açısına sahip böyle bir eserde çember biraz daha genişletilebilir ve mercecek biraz daha günümüze yakınlaştırılabilirdi. Diğer taraftan yapılan değerlendirmelerde daha çok liberal, kapitalist bir bakış açısı görülmektedir ve örnekler de buna göre seçilmiştir. Bu yanıyla da eser, bütüncül yaklaşımına gölge düşürmektedir ki bir üst paragrafta ifade edilen *kısmî* ifadesinin kullanılması da bu sebeptendir.

Bir diğer eleştiri, yazardan bağımsız olarak belki kitabın baskısı ile ilgili olabilir. Kitapta verilen dipnotların kitabın arka sayfasında verilmesi okumayı güçleştirmekte ve anlam kopukluğuna yol açmaktadır. Bir eser her ne kadar yoğun dipnota sahip olsa da aynı sayfa altında verilmesi belirtilen zorlukları giderecektir.

Kitap, her iktisâdının okuması gereken bir içeriğe sahiptir. Eleştirilerilebilecek yanları olması muhakkaktır fakat bu tür kitapların nitelik ve nicelik olarak artması iktisâd biliminin dolayısıyla insanın iyi ve kötüye bakışının gelişmesine katkı sağlayacağı da şüphe götürmez bir gerçektir.

© 2021 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)